

Економічна сутність страхового шахрайства та заходи боротьби з ним

Проблема боротьби з шахрайством на ринках фінансових послуг актуальна для всіх країн. Сьогодні увага злочинців все більше переноситься з таких традиційних об'єктів злочинної діяльності, як банківська сфера та фондовий ринок, у сферу страхових відносин.

Сучасний розвиток страхування в Україні має крім позитивних аспектів істотні недоліки. Один із найбільш серйозних – поява сприятливих умов для розвитку шахрайства, особливо з метою отримання страхової виплати. За оцінками експертів, унаслідок запровадження Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів» у нашій країні з'явилася безпрецедентна кількість страхувальників – майже 9 мільйонів власників автотранспортних засобів. У свою чергу це сприяло активному поширенню шахрайства в цьому виді страхування.

Олександр ЗАЛЕТОВ,

к.е.н., заступник голови ради ЛСОУ

Шахрайство (англ. fraud) в юридичній практиці означає обман; навмисне введення в оману або приховування факту, що має істотне значення, з метою доведення іншої особи до того, щоб укласти або утриматися від укладання договору; одержання фінансової переваги особою, яка навмисно обманює іншу особу шляхом подання неправдивих відомостей про себе.

Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS) визначає шахрайство як дію або навмисне приховування інформації з метою одержання несправедливої вигоди для самого учасника обману або для третьої сторони¹.

Сьогодні існує близько двохсот способів вчинення злочинів у сфері страхування, суть здійснення яких залежить від виду страхування: обов'язкове або добровільне, страхування життя, здоров'я, майна, транспортних засобів, поїздок і подорожей, цивільної або професійної відповідальності й інших видів. При цьому вони формують три групи шахрайських дій:

- 1) обман усередині самої страхової компанії;
- 2) обман з боку страхувальника/застрахованого при укладанні до-

¹ Guidance paper on preventing, detecting and remedying fraud in insurance // IAIS. – 2006. – 45 p.

говору або одержанні страхової виплати;

3) шахрайські дії з боку надавачів допоміжних послуг у сфері страхування.

Серед об'єктивних причин кримінального сплеску в страховій сфері можна назвати такі²:

1. Зміни страхового законодавства (зокрема прийняття Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів») призвели до значного розширення кола осіб, залучених у сферу страхування, в число яких увійшли кримінальні елементи, особи з асоціальною поведінкою й професійні злочинці.

2. Ознайомлення більшого кола осіб з особливостями страхових правовідносин призвело до загального усвідомлення можливості обдурити страхову компанію без серйозних наслідків.

3. Завдяки розумінню особливостей страхової справи, а саме специфіки збору необхідних документів по страховому випадку, всі несумлінні страхувальники й потерпілі усвідомили незахищеність страхових компаній (відсутність ефективної системи переддоговірної перевірки, розслідування, взаємодії між страховиками, відсутності єдиної бази даних тощо) і стали активно встановлювати власні «правила гри».

4. Страхове шахрайство сьогодні стало наймасовішим видом правопорушення, яке суспільством не сприймається як злочин.

5. Загальна тенденція правового нігілізму, небажання й невміння дотримуватися закону призвели до того, що фальсифікація документів по ДТП або одержання підроблених медичних довідок стають нормальним явищем.

6. Збільшення обсягу коштів у страховиків не могло залишитися непомітним для організованих злочинних формувань, які почали застосовувати до страхових компаній прийоми, відпрацьовані в банківському секторі.

7. Корупція в правоохоронних органах і судовій системі спричинила виникнення «законних» схем стра-

хового шахрайства, зміцнених «потрібними» офіційними документами й судовими рішеннями.

8. Практично повне ігнорування державою проблем учасників страхового ринку, які щодня зазнають злочинних дій з боку окремих злочинців і організованих злочинних угруповань, що спеціалізуються в різних видах страхування, призводить до виникнення у правосуддя помилкового уявлення про «відсутність проблеми», а в злочинців – про безкарність і, як наслідок, до якісного й кількісного зростання страхових злочинів.

9. Відсутність спеціальних кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за здійснення злочинів у сфері страхування, ускладнює кваліфікацію дій у випадку страхового обману, що, у свою чергу, ставить під сумнів не тільки судову перспективу конкретних кримінальних справ, але й реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності в цілому.

10. Відсутність законодавчої регламентації діяльності страховиків щодо попередження фактів страхового шахрайства призводить до непогодженості дій керівників страхових організацій і працівників правоохоронних органів, одним із завдань яких є попередження злочинів.

11. Спроби страховиків довести випадки страхового шахрайства у судовій системі призводять до штучного прикриття протиправної поведінки цивільно-правовими відносинами, росту латентності даних злочинів.

12. Відсутність офіційного обліку злочинів, учинених у страховій сфері, що повинен здійснюватися насамперед за рахунок аналізу інформації, надаваної страховими організаціями, не може сприяти формуванню суспільної думки про справжні масштаби зазначених злочинів і не дозволяє вибудувати стійку й ефективну систему заходів з попередження злочинів у страховій сфері.

13. Відсутність спеціалізованих державних і комерційних організацій з боротьби зі злочинами в сфері

страхування є причиною галопуючого росту числа випадків страхового шахрайства.

Шахрайство в сфері автомобільного страхування являє собою протиправне, безоплатне вилучення й обіг чужого майна або придбання права на чуже майно вигодонабувачем з використанням договору страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту або автокаско на основі підроблених або недійсних документів, що заподіяло збиток суб'єктам страхових відносин³.

За оцінками експертів European Academy of Insurance, втрати страховиків від шахрайства у сфері автомобільного страхування в Україні сягають 500 млн. грн. на рік, або майже 20% від виплат страхового відшкодування за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту та автокаско (за умови, що латентність злочинів у страхуванні становить 93-95%).

Експерти розділяють страхових шахраїв на такі три групи: злочинні угруповання, професійні учасники ринку, що намагаються в такий спосіб заробити гроші; окремі клієнти, які свідомо вводять в оману або здійснюють ненавмисне страхове шахрайство.

Сьогодні злочини в сфері автострахування стали, мабуть, найбільш «народним» видом правопорушень, тому що 70% зазначених злочинів здійснюються раніше не засудженими особами або особами, які не чинили раніше протиправних дій.

Серед суб'єктів, що здійснюють злочини в автомобільному страхуванні, можна назвати досить велике коло осіб, а саме: страхувальників (застрахованих, вигодонабувачів), страхових посередників і працівників страхових компаній, експертів-оцінювачів, працівників СТО, автосервісів і автомагазинів, нотаріусів, юристів, медиків, співробітників правоохоронних органів і органів пожежної охорони. Сфера автомобільного страхування також викликає підвищений інтерес з боку організованих злочинних груп, які

² Алгазин А. И. Современные тенденции страхового мошенничества // <http://antiobman.ru/tricks1.php?a=13>

³ Филиппов А. В. Отдельные аспекты предупреждения преступлений в сфере автострахования // Право и правосудие: теория, история, практика. Сборник статей (по материалам конференции 18.05.2009 г.). Том 2. – Краснодар, 2009. – С. 298-301.

переймають західні способи протиправних дій.

Безпосереднім об'єктом шахрайства в сфері автомобільного страхування є суспільні відносини з приводу різних форм власності, яким заподіюється шкода під час укладання, виконання та припинення договору страхування.

Дослідження підтверджують значний збиток, який щорічно завдають страхові шахраї. За рядом видів страхування (автострахування, медичне) втрати від шахрайства можуть сягати 10-15% від суми страхових виплат.

Найчастіше страхове шахрайство зустрічається в масових видах страхування: автокаско, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспорту, страхування будівель та майна громадян. Водночас винахідливість шахраїв – клієнтів страхових компаній дедалі більше зростає: схеми «відбирання» грошей у страхової компанії поширюються і в страхування життя.

Шахрайство в сфері страхування містить у собі підвищену суспільну небезпеку, оскільки ускладнює або блокує виконання важливих для суспільства соціально-економічних завдань, пов'язаних із формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для страхових виплат. Криміналізація ринку перешкоджає також реалізації таких важливих функцій страхування, як підвищення стабільності, обмеження соціальних ризиків, стимулювання підприємницької ініціативи, підвищення кредитоспроможності.

За статистикою США, у цій країні найбільшого економічного збитку завдає ухиляння від сплати податків. На другому місці – страхове шахрайство, яке обходиться країні в 120 млрд. дол. щороку. В тому числі 20 млрд. дол. із цієї суми, як свідчать дані Conning & Company, припадають на майнове страхування.

Серед обставин, що сприяють поширенню шахрайства, виділяються три основні:

ПРИЧИНИ, ЩО ПІДШТОВХУЮТЬ ДО СКОЄННЯ СТРАХОВОГО ШАХРАЙСТВА, % від кількості відповідей респондентів

а) небажання громадян звертатися до правоохоронних органів з заявою про вчинення у відношенні до них шахрайства;

б) недооцінка правоохоронними органами суспільної небезпеки цього посягання, у тому числі тих його видів, що вчиняються професійними шахраями;

в) недоліки статистичного обліку шахрайства⁴.

Проведені в ряді країн (у США, Австралії, Великобританії) дослідження дають схожі оцінки масштабів шахрайства в страхуванні. До кінця 90-х років, за оцінками Лондонського центру Insurance Security Services, 10% страхових внесків у світі (а це близько 180 млрд. дол.) потрапили до рук шахраїв, з них у США – близько половини (85-90 млрд. дол.).

В 90-х US Coalition Against Insurance Fraud (США) оцінила річний збиток від страхового шахрайства в 85,3 млрд. дол. Дослідження, проведені Rand Institute for Civil Justice, показали, що в США третина потерпілих у ДТП навмисно перебільшують свої симптоми, що здорожує лікування на 13-16 млрд. дол. щорічно⁵. Лівова частка всіх випадків шахрайства припадає саме на автострахування (у США – 14,3 млрд. дол. наприкінці 90-х). Це здо-

рожує для американців вартість полісу автострахування приблизно на 250-300 доларів⁶.

Згідно з даними Insurance Research Council (США) третина заяв про страхову виплату по ризиках життя й здоров'я містять ознаки шахрайства (найчастіше – у формі приписок або перебільшення симптомів). При цьому тільки 3% випадків шахрайства припадає на інсценувані аварії⁷.

Кожна американська родина фактично платила шахраям у 90-х понад 1 000 доларів на рік. Схожа картина в Австралії – 10% страхових внесків іде шахраям (1,4 млрд. австр. дол.), 25% випадків шахрайства пов'язані з автострахуванням (15% – каско, 10% – страхування цивільно-правової відповідальності автовласників)⁸.

Дослідження Європейського комітету страховиків (Comite Europeen des Assurances) встановило, що ситуація з шахрайством в 25 європейських країнах отримує більш стримані оцінки – 8 млрд. євро в рік, або 2% загальної страхової премії. Однак дослідження національних європейських організацій дають, як правило, вищі цифри⁹. Так, Асоціація страховиків Великобританії (АВІ) в 2003 році оцінила втрати від шахрайства тільки в автострахуванні й

⁴ Данышин І., Лисодед О. До питання про поняття злочинної діяльності // Вісн. Акад. правових наук України. – 1998. – №3. – С. 94-99.

⁵ «How big is the price tag for excess auto injury claims?», Rand Institute for Civil Justice. – Research Brief, July 1996.

⁶ Fraud: Second Large Crime in U.S., And Growing. NICB, 1999, p 3.

⁷ Insurance Fraud. Insurance Information Institute, NY, March 2004.

⁸ Baldock T. Insurance Fraud. Australian Institute of Criminalology, 1998, p 6.

⁹ Tackling insurance fraud – law and practice. Dexter Morse, 2003.

у страхуванні домашнього майна в 1 млрд. фунтів на рік¹⁰.

Інше дослідження, проведене у Великобританії, показало, що з 8,2 млрд. фунтів страхових виплат 10% містять ті або інші ознаки страхового шахрайства. Найбільша сфера страхового шахрайства – інсценовані ДТП, по яких виплачується 400 млн. фунтів на рік. На виплати шахраям іде від 3,5% до 7% страхових премій, виплачуваних кожним англійським водієм¹¹.

Суспільство негласно «схвалює» страхове шахрайство. Зокрема, спрацьовує соціально-психологічний стереотип, характерний і для ряду інших злочинів. Так, населення не сприймає як небезпечні дії ухиляння від податків, злочини в сфері інформаційних технологій, у тому числі хакерство, тощо. Людина не усвідомлює, що її інтереси також страждають, коли бюджет недоодржує податків, банки втрачають кошти в результаті злomu комп'ютерної системи, а страховики виплачують шахраям кошти, призначені для виплати чесним громадянам¹². За наслідки страхового шахрайства розплачуються чесні клієнти: страховикам доводиться збільшувати страховий платіж. Наприклад, за розрахунками експертів, середня американська родина з цієї причини переплачує за страхування понад 250 доларів.

Зокрема, компанія Progressive Insurance, яка веде активну боротьбу зі страховим шахрайством, у травні-червні 2005 року опитала по телефону понад 31 тисячу американців. Респондентам пропонували відповісти на запитання, чи готові вони сповіщати про відомі їм випадки страхового шахрайства та чи стали б вони самі чинити шахрайство в страхуванні, якби були упевнені в безкарності. 29% з опитаних відповіли, що ніколи не повідомили б про відомі їм випадки шахрайства. Кількість інформаторів за умови нагороди в 500 доларів виявилася вчетверо більшою, ніж за умови нагороди в 250 доларів. 6% респон-

дентів готові доносити на шахрая тільки в тому випадку, якщо ця людина їм неприємна. 9% з опитаних готові обдурити страховика, якщо будуть упевнені в безкарності¹³.

Отже, в суспільстві злочини проти фізичної особи, навіть якщо вони не відносяться до особливо тяжких, сприймаються більш гостро, ніж злочини проти юридичних осіб, а особливо проти держави. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, участь страховиків у державному пенсійному забезпеченні та медичному страхуванні зрівняли

го контингенту страхувальників, залучення яких страховики так боються. А отже, страховик, швидше за все, не відмовить навіть підозрілому клієнтові в укладанні договору страхування¹⁴.

Сучасних шахраїв відрізняє глибока неповага до суспільства, перекручене розуміння моральних підвалин, зневажливе ставлення до інших членів суспільства. Проте своє негативне ставлення до оточення шахраї намагаються приховати, уникати конфліктних ситуацій, що виявляється у їхній витонченій хитрості, здатності до перевтілення.

страховиків із державою, і, як наслідок, люди, які обманюють страхову компанію, автоматично прирівнюються у свідомості населення до борців за справедливості і права автовласників чи пенсіонерів тощо.

Шахраї взагалі (не тільки в страхуванні) принципово відрізняються від інших категорій злочинців. Серед них більше чоловіків, чимало осіб у віці 30-45 років, сімейних, з вищою освітою (в деяких більше однієї), матеріально забезпечених, власників дорогого майна. Такий портрет багато в чому нагадує портрет «цільового клієнта» багатьох страхових компаній – найбільш бажано-

Це комунікабельні люди, спроможні швидко привернути до себе увагу інших людей, зацікавити їх, залучитися довірою, справити приємне враження надійної або потрібної людини. Володіючи достатньо вираженими інтелектуальними й вольовими рисами, багато з них стають на шлях професійної злочинної діяльності, перетворюючи її на стиль життя і основне джерело отримання прибутку¹⁵.

Як це не дивно, але шведи, норвежці та данці очолюють список представників націй, що воліють відпочивати за кордоном, і багато з них при цьому хочуть «на папері»

¹⁰ Insurance Fraud. Motor claims – a view from coalface. J. Taylor, DLA, 2003.

¹¹ An accident? Prove it. Timesonline, December 29, 2002.

¹² Жилкина М. Психология страхового мошенничества // Русский полис. – 2004.

¹³ Почти каждый десятый американец хочет надуть страховщика. Агентство страховых новостей, 12.09.2001.

¹⁴ Жилкина М. С. Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.

¹⁵ Лысодед А. В. К трактовке понятия „профессиональная преступность” // Актуальн. пробл. розвитку суспільної думки і практики управління: Зб. наук. праць / Запорізьк. ін-т держ. і муніцип. управління. – Запоріжжя: Видавець, 1997. – Вип.3. – С. 119-122.

потрапити в аварію, бути побитим, з'валтованим і навіть померти, щоб одержати страхову виплату. За даними страхових компаній, близько 70% усіх повідомлень про смерть мандрівників у інших країнах дуже перебільшені. Особливо часто «помирають» в Індії, Пакистані та В'єтнамі, де існують цілі «фабрики фальшивої смерті». Так, шведські страхові компанії втрачають від 400 млн. дол. до 600 млн. дол. за рік на шахрайстві клієнтів, і ця цифра продовжує зростати¹⁶.

чинів про всі відомі випадки шахрайства¹⁷.

Шахрайство на ринку автомобільного страхування з боку клієнтів стало масштабним явищем, що негативно впливає на всіх учасників страхового ринку. Законодавчий вакуум, який існує в цій сфері, породжує відсутність офіційної статистики, а це не дозволяє достовірно оцінити його масштаби.

Якщо раніше, на початковому етапі розвитку страхування, шахрайством займалися окремі недобросовісні

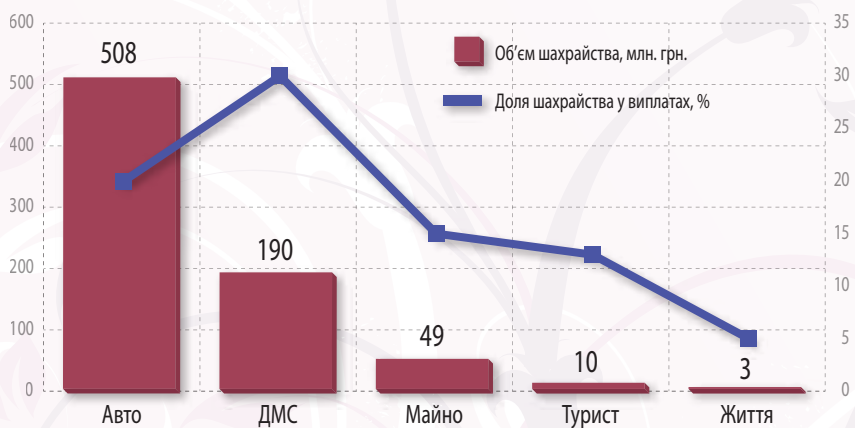
Чинне законодавство України надає страховим компаніям право оцінки страхового ризику, проведення (як самостійно, так і у взаємодії з органами виконавчої влади) перевірок дотримання правил договорів страхування та встановлення об'єктивності обставин страхових випадків. Однак практика ведення страхових справ у компаніях показує, що для виявлення й документального підтвердження протиправних дій потрібне здійснення повноцінних оперативно-слідчих заходів. Розслідування страхових злочинів становить найбільшу складність навіть для оперативно-слідчих працівників, вимагає серйозної професійної й методичної підготовки.

Недосконалість нормативно-правового забезпечення з питань страхового шахрайства негативно позначається на взаємодії страхових компаній і органів внутрішніх справ. У переважній більшості випадків страхові компанії змушені орієнтуватися на такі методи й засоби захисту від несумлінних клієнтів і персоналу, коли до порушників, підозрюваних у шахрайстві, простіше й швидше застосувати норми не кримінального, а цивільного зобов'язального права.

Для випрацювання довгострокової стратегії боротьби зі страховим шахрайством потрібне створення комплексної галузевої методики попередження й виявлення страхового шахрайства. Вона повинна створюватися з урахуванням аналогічного закордонного досвіду, наявних наукових розробок вітчизняних кримінологів, а також узагальнення передового досвіду правоохоронних органів і страховиків.

У багатьох країнах світу виявлення й попередження шахрайства в сфері страхування здійснюється на основі аналізу голосових технологій, розроблених компанією NEMESYSO (Ізраїль). В Україні її офіційним представником є компанія INPAZL. Використання цих технологій дозволяє збільшити кількість виявлених фактів шахрайства, зменшити строк врегулювання страхових випадків, знизити витрати на врегулювання та кількість скарг і необґрунтованих позовів. ♦

ОБ'ЄМ СТРАХОВОГО ШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ В 2010 РОЦІ, млн. грн.

Найбільш типові випадки страхового шахрайства – повідомлення страхувальником неправдивих відомостей при оформленні полісу, фіктивні нещасні випадки та крадіжки автомобілів, фальсифіковані нещасні випадки, зміна ідентифікаційних номерів машин. Страхова компанія Progressive Insurance, наприклад, вказує на важливу роль агентів у боротьбі зі страховим шахрайством. Компанія рекомендує агентам установлювати особу клієнта за двома документами, вимагати номер його соціального страхування, оглядати транспортний засіб, щоб переконатися, що він дійсно існує, перевіряти місце роботи клієнта, а для безробітних – рівень доходу, за наявності будь-яких сумнівів зв'язуватися зі страховиком перед прийняттям ризику, а також повідомляти в Національне бюро розслідування страхових зло-

громадяни, то тепер це цілі злочинні групи, досвідчені та добре підготовлені. За оцінками експертів European Academy of Insurance, близько 70% всіх фіксованих випадків шахрайства припадають на агентів, аварійних комісарів і професійних шахраїв.

Під впливом світової економічної кризи змінюються масштаби та природи ризиків страхового шахрайства та порушення професійної етики, з якими змушені боротися страхові компанії. Ці зміни відбуваються настільки швидко, що можливості для вчинення неправомірних дій зростають з кожним днем.

Внаслідок запровадження в Україні спрощеної системи врегулювання наслідків ДТП (введення європротоколу) очікується суттєве зростання заявлених вимог про страхові випадки, що істотно ускладнить ситуацію із забезпеченням економічної безпеки автомобільного страхування.

¹⁶ И разные прочие шведы. Русский полис № 12-1, 2000.

¹⁷ Почти каждый десятый американец хочет надуть страховщика. Агентство страховых новостей, 12.09.2001.